

АЙҚЫН

Торғайдың топжарған азаматы

Тарихқа бай Сарыторғай

Бір шындық бар, ол – Ұлы Қазақтың Ұлы Даласының құпия-сырларының әлі де ашылмай жатқандығы. Бәлкім, ғасырда бір рет қана туылатын Қаныш Сәтбаев пен Әлкей Марғұлан тәрізді ғұламаларымыздың жұлдыздай жарқ етіп, ғылым көгінде көрінуін күтіп жатқан болар, бар байлығын құшағына қысып, қасиетті қайран қазақ жері.

Сөзіміз дәлелді болу үшін қарапайым мысал келтірейікші. Көптеген ағайындарымыз менсіне бермейтін Торғайдың жер бетіндегі ерекше құбылыстарға, тылсым құпияларға толы өлке екендігін әлемнің атақты ғалымдары ашық мойындай

бастады. «Торғай – адамзат мәдениеті мен ғылымының ең биік шыңында тұрған ғажайып өңір» дейді олар. Неге десеңіз, дүниежүзіндегі елдердің бәрінің ынтызары ауып, «ауыздарын ашып» қарайтын Мысыр пирамидаларынан Торғай топырағында көміліп жатқан пирамидалар артық болмаса, еш кем емес екен. Зерттеушілердің айтуынша, бұдан да басқа ғажап жаңалықтар бар көрінеді.

Біздің бүгінгі басты кейіпкеріміз – «Парасат» пен «Құрмет» ордендерінің иегері, бір қала мен төрт ауданды басқарған білікті басшы, ардақты әке Сабыржан Ахметұлының өскен ортасы – Сарыторғайда Торғай жазығына орын тепкен киелі мекен. Қазақтың мақтанышы, Төлек Жәуке батыр осы топырақта туып-өсіп, Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілістің басы-қасында болған тарихи тұлға. Қаһарман атаның есімі Нысанбай жыраудың «Кенесары – Наурызбай» дастанында, Е.Бекмахановтың «Қазақ халқының Кенесары бастаған ұлт-азаттық қозғалысы» атты еңбегінде, І.Есенберлиннің «Қаһар» романында, Д.Әлімбаевтың «Кенесары», Н.Ахметбековтың «Қарға» поэмаларында, М.Әбдіровтың «Кенесары және қазақтар», Ж.Кенжалиннің «Жәуке батыр», т.б. жазбаларында аталып өтті.

Сарыторғай өзені бойындағы ауыл бұрындары «Екі дің» деп аталған. Оған себеп, Жәуке батыр бабамыз орыстармен шайқаста екі діңнің басына күні-түні қарауыл қойыпты. Жау келе жатқанда от жағып, белгі береді екен. Екі дің әлі күнге дейін бар. Сол қалпында сақталған. Кеңес үкіметі орнамай тұрып-ақ Сарыторғайда қазақ болыстары мен билерінің съезі болып өткендігін еске түсірсек артық болмас.

Қызылдар өз жүйесін орнатқан соң ауыл кеңшарға айналған. 1944 жылы И.Сталиннің бұйрығымен Сарыторғай жылқы зауыты ашылған. Мақсаты: майданға міністі жылқылар жөнелтіп отыру екен. Көнекөздердің айтуынша, 1994 жылға дейін жылқы зауыты жұмыс істеген. Төрт мыңға тарта жылқы өсірілген. Алайда ауылшаруашылығының жекешелендірілуін өз мүддесіне шебер пайдаланған «қызыл» директорлар мемлекеттің мыңдаған бас малын тез арада талан-таражға салған көрінеді.

«1966 жылы Бейімбет Майлин атындағы орта мектепті бітірдім, – деп бастады әңгімесін Сабыржан аға, – екі жылдық әскери міндетімді өтеп қайтқан соң ауылдағы жылқы зауытына жұмысшы боп орналастым. Электр жөндеуші болдым. Техникумды тәмамдағаннан кейін Сарыторғайдың электр бөлімшесін басқартты. Сөйтіп жүріп, Целиноград (қазіргі Астана) қаласындағы ауылшаруашылығы институтынан инженер-механик деген мамандық алып шықтым».

Естеріңізде болар, КСРО кезінде жоғары білімі бар азаматтар еңбек жолын ауылдан бастайтын. Өзінің қабілеттілігін, тәжірибе жинақтағандығын көрсеткен соң ғана әрі қарай жоғарылайтын. Біздің кейіпкеріміз де сондай заңды жолды аттап кетпеген. Табаны күректей он алты жыл бойы ауылдың «отымен кіріп, күлімен шыққан».

Ізденіс жолында

Ол кезеңде (автор Компартия заманын айтып отыр – ред.) жастардың қызмет сатысымен көтерілуі өзіне ғана байланысты болатын. Біріншіден, тәжірибе қажет. Екіншіден, қай жағынан болмасын тазалық болуға тиіс. Үшіншіден, әрбір жас өзінің еңбекқорлылығын, адалдығын, ізденімпаз екендігін дәлелдеуге міндетті.

Бір ғажабы: қызмет бабымен өсетін жастардың басым көпшілігі тамыр-таныстық дегенді білмейтін. Жүрегі «Елім, жерім» деп соғатын. «Қайтсем елімнің дамуына, ілгері қарыштауына өзіндік үлес қосам» деп ойлайтын.

Сабыржан Ахметұлы да озық ойлы жастардың санатынан еді. Сондықтан да Аманкелді ауданында тоғыз жыл бойы электр жүйесі мекемесі мен автокөлік басқармасын басқарды. Ол облысқа қарай жоғарылауды армандаған жоқ. Өзінің туып-өскен мекенінде адал еңбек етіп, халыққа қалтқысыз қызмет көрсетуді басты арманына балады.

1993 жылы оған облыс басшылары Арқалық қаласы әкімінің орынбасары қызметін ұсынғанда, не істерін білмегені рас. Өйткені бұл қала аса қиын жағдайға тап болған-ды.

Гәп мынада: 1970 жылы құрылған Торғай облысы 1988 жылы таратылады. Сол кезде Арқалық қаласында 60 мыңның үстінде тұрғын бар екен. Қаншасы көшкенін жорамалдай беріңіз. Жарық бүгін бар, ертең жоқ. Көп қабатты үйлер соғыс кезіндегідей қанырап, босап қалып жатты. 1991 жылы Қазақстан үкіметі Торғай облысын қайта ашты. Әйтсе де ауруы асқынған кісінің оңалуының қиынға соғатыны сияқты, бұл қаланың төрт аяғынан тік тұруы неғайбыл. Жоғарыдағылар осы шындықты түсінген болуы керек, ақыры 1997 жылы біржолата жауып тынды.

Әлқисса, қырық алты жастағы Сабыржан ағамызға оралайық. «Не істеу керек?» деп сұрады ол өзінен. Аманкелдідегі жағдайы бір қалыпты. Қабырғасымен ақылдаса келе, қиындықтан қашпауға, басшылық сенімін аяқасты етпеуге бел буды. Содан екі жыл бойы «түнде ұйқысынан, күндіз күлкісінен айрылды». Бірақ біреуден «әй!» деген реніш сөз естімей кетті. Қайда кетті дейсіз бе? Облыс басшылары оның іскерлігін, табандылығын ұнатып қалса керек, артта қалған тағы бір аудан Амантоғайға әкім етіп тағайындады. Мұндағы проблема да шаш етекпен екен. Дегенмен халық арасында жүріп, небір сыннан сүрінбей өтіп келе жатқан білікті де білімді маман еш сасқан жоқ. Ел-жұртпен ақылдаса келе, ең алдымен ауадай қажетті нысандарды қалпына келтіруге атсалысты. Бірінде аурухана, екіншісінде мектеп, үшіншісінде ауызсу мәселелері рет-ретімен дұрыс жолға қойылып жатты.

Әлгінде жоғарыдағы лауазымды шенеуніктердің киелі Торғайды шырыл қаққанына қарамастан тарыдай тоздырып жібергенін еске түсірдік қой. Бұл халықтың мәңгі есінен шықпайтын 1977 жыл еді. Сабыржан Ахметұлы басқарған Амантоғай ауданы да жабылып, оны көршілес Аманкелді, яғни өзінің өсіп-өнген еліне әкім етіп жіберді облыс басшылары. Расында, туған еліне басшылыққа келу – қашанда халқының қамын есінен шығармайтын қамқор азамат үшін қуанышты жәйт еді. Өйткені ол өз жеріндегі проблемаларды бес саусағындай жатқа білетін. Сондықтан жерлестеріне барынша көмектесуді алдына мақсат етіп қойды. Игілікті істерін бастады-ау...

Аманкелді ауданындағы басшылығына небәрі бір жылдай уақыт өткенде, Сабыржан Ахметұлын облыс орталығы мәртебесінен айрылып, тағы да аңырап қалған Арқалыққа әкім етіп тағайындау туралы жарлық жарқ етпесі бар ма? Ел де, елағасы да түс көргендей аң-таң боп қала берді.

Шыңдалу

Үкіметтің Торғай облысын тарату жөніндегі соңғы жарлығы халыққа ауыр соққы боп тигендігі тарихи ақиқат. Ондаған көп қабатты тұрғын үйлердің босап қалғандығы өз алдына, мәдени, әлеуметтік, оқу-ағарту ғимараттары көрген кісінің көңілін құлазытатын күйге түсті. Жаппай қоныс аударушылық белең алды. Жұмыссыздық жаңбырдан кейінгі саңырауқұлақтардай қаптап кетті.

Алдына келгендер тек етегімен көз жасын сүртіп отыратын ғаріп жандар болатын. Қаржы тапшы. Қол қысқа. Кей сәтте жан-жүрегі ауырғанда Сабыржан Ахметұлы өзінің жуастығына налитын. «Неге ғана Аманкелдіден Арқалыққа келуге келісім бердім?» деп өкінгендей кейіп танытатын. Алайда қиындықты жеңуге бекем бел буған арқалықтықтар секілді, көңілінің орнына түсіп, еті үйрене бастағанын сезді. «Білекті түріп тастап, біліктілікті көрсететін, елмен бірге елдіктің жырын айтатын кезең келді» деп ойлады ол. Қазір есіне алса, Арқалықтың халі қаншалықты ауыр болса да, мұндағы өмірінің небір тауқыметті болмасын жеңуге болатындай қажыр-қайрат, ұстамдылық, табандылық пен сабырлық сыйлап, азаматтық ұстанымын шыңдай түскендігін мойындар еді. Халықтың нақ ортасында еңбек еткен кісінің суарылған болаттай мықты болып шығатындығы рас екен. Алысқа бармай-ақ, Елбасымыздың өмірінен мысал келтірер болса, Нұрсұлтан Әбішұлы мыңдаған градус от-жалында маңдайынан моншақтап аққан терін сүртпестен, нағыз еңбектің өнегесін көрсетті! Қазақтың мақтанышы – жалғызы – Магниткасы мен Теміртау халқын небір қиындықтан аман алып шықты! Енді міне, күллі Қазақстан мемлекетін жер жүзіне мойындатып, ұлтымыздың атағын шығарып отыр! Осындай

толғақты ойлар құшағында тұрып, Сабыржан Ахметұлы өткеніне көз салғанда, Аллаға да, Елбасына да, Қазақстан халқына да алғыс сезімін арнар еді.

Арқалық қаласын екі жыл ішінде біршама қалпына келтірген әкімді облыс басшылары тағы да сынап көрмекші болған ба, әлде, реті солай болды ма, әйтеуір, кезек күттірмес маңызды мәселелері қордаланып қалған Ұзынкөл ауданына басшы етіп жіберді. Егер де біздің сөзімізге күдік келтірер оқырман болса, Сабыржан Ахметұлының аталмыш аудандарда қандай басшы болғандығын зерттеп көруіне болар еді. Оның қай жерде болмасын, ең алдымен халыққа аса қажетті проблемаларды шешкендігін жұрт әлі ұмыта қойған жоқ. Олардың бәрін тізіп жатуды әдепке жатпайтын қылық деп санадық. Өйткені әрбір шенеуніктің басты міндеті – халқына қызмет ету.

«Менің парызым туған жұртыма көмектесу, солардың бақытты тұрмысқа қол жеткізгенін көзіммен көру еді, – деді бізге Сабыржан аға, – 1997-1998 жылдары осы арманымды орындармын деп қуанған ем. Арқалыққа жіберді. Арада алты жыл өткенде тағдырым мені Аманкелдіме әкім етіп қайыра алып келді. Бұл жолы тағайындалған жоқпын. Балама сайлау арқылы халықтың өз ықтиярымен әкім боп орналастым. Қандай басшы болдым? Бұл сұраққа жауап бермеймін. Ол үшін Аманкелді ауданына барыңыздар. Халықпен кездесіңіздер». Ежелгі Торғайдың 1988 жылдан басталған (облыс тарағаннан – ред.) ауыртпалықтары әлі күнге дейін азайған жоқ. Ел еңсесін толығымен жия алмай отырған жайы бар. Үкімет Торғайды жабардан бұрын ең алдымен өз халқының болашағын, әлеуметтік-тұрмыстық ахуалын нашарлатып алмаудың іс-шараларын, қаржылық қордың түгесілмеуін ойластырып алуға тиісті болатын. Түкпірде қамсыз жатқан Торғайды тағдырдың аяусыз иіріміне лақтырып тастамауы керек-ті!

Шындығында, басқалар сияқты, осы облыс та өзінің күнін көре алушы еді. Себебі, мұнда жер астының қазба байлықтары мол. Жезқазғанды Ким, Торғайды Машкевичтер жекеменшік жеріне айналдырып, бар байлығын олжалаған соң-ақ елдің ертеңінің не болатынын болжалаған сұңғыла кісілер аз емес-ті. Бірақ олардың жанайқайын құлаққа ілген жанашыр табылмады ғой. Осындай құбылмалы тұста Аманкелді мен Жанкелді аудандарының кеңсарлары жаппай жабылып, оны айтасыз, кейбір ауылдар жер бетінен жойылып жатты. Бұрынғы облыс орталығы – Арқалық та Аралдың күйін кешіп аңырап қалған-ды. Әрлі-берлі сеңдей соғылысқан, есеңгіреген халық. Қайда барарын білмей, бастары қатқан ауыл адамдары. Бір қуаныштысы: қолында малы бар, болашағын ойлайтын мыңдаған торғайлықтар дер кезінде Ақмолаға қарай үдере көшті. Алматыдан астана көшіп келеді деген сыбыс шығысымен олар Целиноград қаласы маңындағы ауылдарға «шабуыл жасады». Қазіргі таңда Астананың айналасындағы қай ауылға барсаңыз да, көңілдері жайланған торғайлықтарды көрер едіңіз.

Сабыржан Ахметұлы Астана жаққа көшіп баруға жағдайы келмейтін ағайындарымыздың туған жерде тұрмысы жақсы, ауқатты өмір сүруіне дәнекер бола білді. Ол аз ғана уақыт ішінде Аманкелді селосын кішігірім қалашыққа айналдырды. Тұрғындардың санын 10 000-нан асырды. Құмкешу, Есір және Үштоғай ауылдарынан қазіргі заманға сай екі қабатты орта мектептер салдыртты. Аудан орталығына «Қаламқас», «Жұпар» атты балабақшалар ашты. «Ақниет» тойханасын тұрғыздырды. Өзі әкім боп сайланғанда ауданның небәрі 20 мың гектар алқабына дәнді дақылдар себілетін. Оны 70 мың гектарға жеткізді. Таңқалып отырсыз ба? Сырын ашайық. Сабыржан аға ауданда туып-өскен, кейіннен Алматы, Астана, Қостанай, Қарағанды, т.б. қалаларда кәсіпкерлікпен шұғылданатын азаматтарды шақырып, ауылды өркендетуге атсалысуларын сұрады. Ол үшін қалаған ауылынан егістік алқабын беретінін айтты. Есесіне, жұмысшылар қабылдайды, сол жердегі мектеп оқушыларына тегін тамақ ұйымдастырады. Наубайхана ашып, нан өнімдерін арзан бағаға сатқызады, т.б.

Торғайлықтар да патриот екен. Аз ғана жыл ішінде ауылдарды көтерді. Аудан орталығынан Жастар сарайын, спорт кешенін, үш жұлдызды қонақүй, қымызхана, мейрамханаларды пайдалануға бергізді. Ұлы Отан соғысына қатысқандарға, Төлек Жәуке батыр, Иман батыр, Қошқар батырға және 1932 жылғы ашаршылықта құрбан болғандарға

ескерткіштер орнатылды. Елімізде әйелдердің қызметін көтеру мәселесі кейінгі жылдары ғана қолға алынды. Сабыржан Ахметұлы Аманкелді ауданы әкімі боп тұрғанда төрт бірдей ауылдың әкімі етіп ханымдарды тағайындап, кейбір еркектер тарапынан қатты сынға ұшырады. Әйтсе де ол жасыған жоқ. Өзінің ұстанымы дұрыстығын дәлелдеді.

2012 жылы С.Ахметов облыс басшыларының «Қызметіңізді жалғастыра беріңіз, сіздің тәжірибеңіз жастарға өнеге» деген қолдауына қарамастан өз еркімен жұмыстан босатылды. «Жастарға кезек берейік, оларға сенім білдірейік» деді ол қоштасар сөзінде. Елінің абыройына бөленген ардақты азамат, парасатты басшы содан бері Қостанай облыстық электр жүйесі басқармасы бастығының бірінші орынбасары қызметін атқарып келеді. Сөйтіп, өзінің еңбек жолын бастаған мамандығына қайыра оралды.

Сабыржан аға мен ардагер-ұстаз Захан жеңгей бүгінде бірнеше немере тәрбиелеп отыр. Татулығы жарасқан ерлі-зайыптылардың балалары да мемлекетіміздің тәуелсіздігіне сүбелі үлес қосып келеді. Олардың тұңғышы Қарлығаш – С.Сейфуллин атындағы аграрлық-техникалық университеттің оқытушысы, Арманы – VI Group компаниясы директорлар кеңесінің бас директоры, Жанары – Астана қаласында кәсіпкер болса, Ерболы – Астана қаласындағы мемлекеттік мүлікті жекешелендіру жөніндегі комитет басшысы.

Су да бірде сылдырап, бірде сарқырап аға берер.

Жылдар да жылжып өте берер.

Ұлтымыздың көсемі, данышпаны Әлихан Бөкейханов: «Халқына қызмет ету, білімнен емес, иманнан; шайтан жұмақтан білімсіздігінен қуылған жоқ, имансыздығынан қуылған» – деп тамаша өсиет қалдырған ғой.

Ендеше, бір ғана іс мәңгілік ұмытылмайды: ол – халыққа жасалған қызмет.

Олай болса, Сабыржан Ахметұлының өнегелі өмірі мен жарқын істері қазақ халқының тарихында шамшырақтай жарқырап тұратынына еш күман жоқ.

Айтбай СӘУЛЕБЕК

Қазақстан Республикасы Президенті сыйлығының лауреаты